

A VÁLLALHATÓ ÉS A NEM VÁLLALHATÓ TÁRSADALMI KOCKÁZATOK

A tanulmány címe magyarázatra szorul. A társadalmi kockázat a közösségben élő ember magatartásával kiváltott veszély. A veszély olyan jelenbeli állapotot jelöl, amely annak a valószínűségét hordozza, miszerint a társadalom által értéknek elismert anyagi és szellemi javakat a jövőben sérelem érheti.¹ A sérelem lehet a javak megsemmisülése, értékük csökkenése, vagy értékgyarapító képességük elvesztése. Társadalmi a kockázat attól lesz, hogy a veszély létrehozója emberi magatartás, továbbá, hogy a veszéllyel fenyegetett értékek a társadalom által elismertek, megvédelmezésük nélkül magának a társadalomnak a léte kerülhet veszélybe.

A kockázat társadalmiságán mit sem változtat az, ha a jövőben fenyegető veszélynek kizárólag természeti forrása van, ami emberi közrehatás nélkül is elindít veszteségekhez vezető oksági folyamatokat. Az ilyen kockázat azáltal válik társadalmivá, hogy az emberi létre jelent veszélyt, és elhárításának esélyei nagyban függenek a természetről szerzett ismeretek színvonalától, a társadalom felkészültségétől és szerveztségétől. (Az emberek nélküli világban sem a kockázat, sem a veszély, sem pedig a választás nem értelmezhető fogalmak.)

Még nyilvánvalóbb azoknak a kockázatoknak a társadalmi tartalma, amelyek a természet és a társadalom kölcsönhatásából keletkeznek. Fenyegetésük lényegesen csökkenthető a természetes környezet megóvásával, a környezettudatos magatartással, azzal az elvvel, amely szerint a természet állapota tovább nem rontható. Ennek betartása minden állam, minden intézmény és minden ember kötelessége. A természet jelen állapotban való megtartása másfelől emberi jog, az élhető élet fontos feltétele. Az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20) határozata megállapítja: „A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatatlanságának feltételeit is.”²

Minden társadalom emberi cselekvések bonyolult rendszere, minden társadalom része a természeti környezetnek, és minden társadalomnak éltető eleme a természettel folytatott anyagcsere, amelyről nem mondhat le. Ezért a veszélyvállalás az emberré válás feltétele, a társadalom természetes létformája. Irk Ferenc a témakör hazai kutatója erről a következőket írja: „Amennyiben az ősemberben nem lett volna elegendő kockázatvállalási készség és (mai fogalmainkkal élve) józan elszántság, mai leszármazottjai sem lennének, s már rég a korábban kihalt fajok sorsában osztozott volna.”³

Az előbbiekből az a következtetés is levonható, hogy minden társadalom kockázattársadalom. A fogalmat, megalkotója ennél szűkebb értelmezést ad: „...ez a kategória nem az első, ipari és nemzetállami modernitás 19. századi és 20. század eleji

¹ „A kockázat olyan veszélyekhez kapcsolódik, amelyeket a jövő összefüggésében értékelünk” Giddens meghatározását idézi Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálszociológiája, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012. 42. o.

² Bándi Gyula: A környezetjogi felelősségről. Belügyi Szemle 2005/5. szám 3-21. o.

³ Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia. i.m. 50. o.

korszakára vonatkozik, hanem az új kockázatok elterjedésére, ami a 20. század második felében kezdődik, tehát az ökológiai válságok történelmi megtapasztalására, de még a jóléti állam nyújtotta biztonság leépülésére is és sok más mindenre.”⁴

A posztmodern érvelés

A kockázattársadalomnak Beck által leírt szűkebb értelmezése a tekintélyelvű rendszerekben hívők számára váratlanul eddig nem remélt hatásos érveket szállít. Váratlanul érkezett a vezér küldetésű politikusok számára ez a muníció, mert – legalább is az európai kultúrkörben – két szörnyűséges diktatúra után senki nem gondolta volna, hogy ebben a térségben az önkényuralom mellett korteskedni lehet. Az érvelés hatékonyságát növelte, hogy a pártállami múltat alkotmányos berendezkedéssel leváltó kelet-európai demokráciák népei keveset kaptak a szabadság áldásaiból. Elegendő volt a hatalom kizárólagos birtoklására törő erőknek némi lelemény a politikai propagandában, hogy elhiggyük, nem a szabadság gyakorlásában való járatlanságunkkal van a baj, hanem magával a szabadsággal. Azt kell felszámolni, és akkor mindjárt rend lesz. És a rend szabadság nélkül a legjobb dolog. *„A félelem befolyásolja az életérzést. Az értékek skáláján a biztonság kiszorítja az első helyről a szabadságot és az egyenlőséget. A törvények szigorításához vezet, a veszélyelhárítás látszatra értelmes totalitarizmushoz.”⁵*

A világ-kockázatokat sikerült olyan nagyságrendű veszélyeknek ábrázolni, amelyek csakugyan halálos félelmet keltenek. Erre a félelemre pedig korlátok nélküli hatalom építhető. Az önkény új ideológiája azonban hamis érvekre támaszkodik. Különösen három hivatkozása elfogadhatatlan:

- az első a veszélyek példátlan nagyságát hangoztatja, amihez semmi korábbi kataklizma nem hasonlítható;
- a második szerint az alkotmányos jogállam alkalmatlan az emberiségnek e veszélyektől való megóvására,
- a harmadik pedig azt ígéri, hogy a szabadságtól nem megzavart rend hozhatja el a vágyott biztonságot mindenki számára.

A következőkben az ismertetett érvrendszer gyengeségeire hívjuk fel a figyelmet.

A soha nem látott veszélyek

Az első érv úgy szól, hogy olyan veszélyekkel kell szembenéznünk, amelyek a történelem során soha nem fenyegették az emberiséget. A gazdasági összeomlást, a piacokat szabályozó „láthatatlan kéz” csődjét megtapasztalhattuk 2008-ban, a terrorizmus fenyegetése 2001 9/11 óta nem hasonlítható semmi korábbihoz, a klímakatasztrófa pedig elkerülhetetlen, ha a világ berendezkedése nem változik. Irk Ferenc már hivatkozott munkája arra hívja fel az olvasó figyelmét, hogy valami alapvetően megváltozott a világban. A szerző a történelmi áttekintés során hangsúlyozza, hogy a globalizáció és következményei, a kockázat, a veszély, a megbomlott vagy feladott biztonság az emberré válás korától napjainkig a humán lét természetes velejárója, mégis a 20. századdal a veszélyeknek egy olyan eszkáliciója kezdődött, ami a 21. század hajnalára átrajzolta az

⁴ Ulrich Beck: Világ-kockázat társadalom. Az elveszett biztonság nyomában. Belvedere. Szeged, 2007. 20. o.

⁵ Ulrich Beck: Világ-kockázat társadalom..., i.m. 21. o.

emberi közösségek, a kultúrák, a civilizációk létfeltételeit. Beköszöntött „a világ-kockázat társadalom” kora. Irk szerint: „A globalizáció legjobban a gazdasági szempontok alapján közelíthető meg, ezért a ... jelenség a maga legtisztább formájában, ebből a nézetből tárgyalható és értelmezhető.” Ettől a gondolattól egyenes út vezet a multinacionális cégek államokkal szembeni „hatalatlan nyomásgyakorló képességeinek” és a pénzügyi szektor „extraprofit realizálásának” olyan interpretációjához, ami a gazdaságnak ezeket a formációit nem a fejlődés eredményeinek, hanem a kialakult válságok okozóinak értelmezi. A globalizációról elsősorban már nem földrajzi vagy fizikai értelemben kell szólni, hanem mint „sajátos funkcionális, politikai és értékmozzanatok foglalatáról.” Irk Ferenc ennek a levezetésnek a végén Ulrich Becket idézi: „Sokan vélik úgy, hogy a világban bekövetkező változások mozgatója a civilizációk harca. Ulrich Beck szerint ez tévedés. A valóság az, hogy a nemzetállamok határai bomlanak fel, s a jelen világot a különböző kultúrák versenytáncba lépése jellemzi a hatalom megszerzése és megtartása érdekében. Más kérdés, hogy ez a folyamat nem más, mint a kultúrák öngyilkossága, amit az támaszt alá, hogy mindezt az uralom megtartásának – és jelen világunkban a túlélésnek is – egyetlen biztosítéka a demokrácia.”⁶

Van azonban egy kérdés, amit különösen fontos lenne megfogalmazni. Jó irányba haladunk-e akkor, amikor a szocializmust a kapitalizmussal váltottuk fel? Kornai János figyelmeztet arra, hogy a válaszadás kötelessége elkerülhetetlen. Meggyőzően igazolja, hogy a dinamizmus és az innováció a kapitalista gazdaság rendszer-specifikus sajátosságai, amelyek elismerésre méltó erények.⁷ Megjegyzem, hogyha ezt megértjük, akkor a világ gazdaság, Európa és saját bajainkat nem fogjuk a nemzetközi nagytőke összeesküvésének minősíteni, hanem azt vizsgáljuk, hol sérültek a piacgazdaság és a polgári jogállam követelményei. Ha a globalizáció az emberi lényeg megjelenése, ezért, legalább potenciálisan, az emberré válás pillanatától a jövőnek az ember számára egyedül lehetséges alternatívájaként értelmezhető, akkor kérdés, hogy ebben a szerves fejlődésben mikor és miért következett be olyan fordulat, ami a globalizációt, mint az emberi minőség megőrzésének és fejlesztésének ígéretét, az emberi lét megsemmisüléséhez vezető kockázat forrásává változtatta?

A következő kérdés az, hogy amennyiben elfogadjuk a Római Klub diagnózisát, miszerint a tudományos-technikai fejlődés a fő felelős azért, hogy eljutottunk a „növekedés határaihoz”, akkor, a túlélés érdekében elképzelhető-e az emberiségnek egy olyan jövő-terve, amelyben felhagy mindaddig nem csituló alkotó kedvével és megkezdi életének olyan átalakítását, amihez kevesebb energiára és kevesebb anyagra lesz szüksége? Számos olyan antiglobalizációs mozgalomról tudunk, amely elszánt arra, hogy az emberiséget visszavezze a közösségi lét egy alacsonyabb szintjére, amelyben a szolidaritás nem önként vállalt és nem is illet meg mindenkit. Az ilyen mozgalmak erőszakos fellépése jól jelzi, milyen embertelen módszerekkel kívánják megvalósítani a maguk „emberségesebb” társadalmát.

A 2008 óta tartó gazdasági világválság újabb kérdést fogalmaz meg: ha nem a tudományos-technikai fejlődés a krízis oka, akkor talán a kapitalizmus egész működési mechanizmusával van baj? (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a globalizáció gazdasági jelenséggé való értelmezése, amint láttuk az előbbiekben, a krízisért a multinacionális vállalatokat és a pénzügyi mechanizmusokat teszi felelőssé, és ez lényegében az egész

⁶ Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia. i.m. 24-26. o.

⁷ Kornai János: Gondolatok a kapitalizmusról. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2011. 29. o.

kapitalista termelési módot helyezi a vádlottak padjára.) Ha a tőkés termelési módot nem a multinacionális vállalatok és a bankok profitéhségével azonosítjuk, hanem a tulajdon szentségével, a szerződéses szabadsággal és a törvény előtti egyenlőséggel (ezek a burzsoá társadalom alappillérei), akkor a következőkre jutunk. Ennek a termelési módnak adekvát politikai rendszere (a polgári állam) a demokratikus jogállam (joguralom, hatalmi ágak megosztásának elve, emberi jogok tisztelete, a politikai szabadságjogokra alapuló parlamentarizmus). Ebben az esetben újabb kérdés fogalmazható meg. Ha a tőkés termelés bukásra ítélt, akkor vajon annak politikai berendezkedésétől, a demokráciától is el kell-e búcsúznunk?

És most jutottunk el Beck idézett elemzésének utolsó fordulatához, ha a demokratikus társadalmi struktúra nemzetállami kereteket igényel, akkor minden olyan változás, ami ennek a struktúrának a felbomlásához vezet, magát a demokráciát veszélyezteti. Nem kétséges, hogy a polgári jogállam nemzetállami keretek között jött létre. Van olyan nézet, miszerint a demokratikus szisztéma bizonyos nagyságrend alatt, illetve meghatározott társadalmi méretek felett nem működőképes.⁸ Más megközelítések ezt egyáltalán nem igazolják. Bibó István pl. a szabadság kis köreiről beszélt, amikor arra utalt, hogy demokratikus értékeket akár néhány ember is hordozhat, és pedig még nagyon kedvezőtlen körülmények között is. Másfelől pedig, noha az Unió intézményeit, amelyek ténylegesen túlnőttek az egyes nemzetállamok keretein, egyáltalán nem lehet hibátlannak minősíteni (de a hibátlanság igényével egyébként is, csak a totális berendezkedések lépnek fel, mert a korlátlan hatalomgyakorláshoz az abszolút igazság birtokolásának a látszatát mindig fenn kell tartani), mégis igaz, hogy ez a közösség a demokrácia értékeinek megőrzésére jött létre, és eddigi teljesítménye ebből a szempontból egyáltalán nem rossz. A most kifejtettekkel kapcsolatban a kérdések a következők:

- Igazolható-e az a feltételezés, hogy a globalizáció a nemzetállami kereteket rombolja?
- Helyes-e az a megfigyelés, hogy a polgári demokrácia, a demokratikus jogállam intézményei csak nemzetállami keretek között működtethetőek eredményesen?

Mostanság ellenkező tendenciákat látunk: egyfelől a sikeres globalizáció a nemzetállam fennmaradásának útja, másfelől a globális folyamatokkal szembe forduló nemzetállami politika gyakori velejárója a demokratikus intézmények működésének erőteljes korlátozása. Vagyis a nemzetállami keretek féltő védelme egyáltalán nem jelent garanciát a demokratikus értékek megőrzéséhez, másfelől viszont a sikeres globalizáció nem jelent „halálos” veszedelmet a demokratikus értékekre. (Mind a náciizmus, mind pedig a kommunizmus épített a nemzeti sovinizmusokra, amikor totális rendszereket hozott létre, ellenben a hitleri Harmadik Birodalommal szemben fellépő szövetséges hatalmak a saját nemzeti érdekeiken túli szolidaritással voltak képesek megvédelmezni a szabadságot, anélkül, hogy fel kellett volna adniuk nemzeti identitásukat. Sőt a háborús győzelem egyenesen növelte ezt az identitást.)

A nemzetet meghatározó közösségi értékeknek az egyénben rejlő értékek elé helyezése maga is demokratikus deficit. A polgári parlamentarizmus fundamentuma az egyes ember méltósága. Szabadság nélkül nincs emberi méltóság. Ha azonban olyan a gazdasági berendezkedés, ami az emberek egy részének elnyomódásához vezet (fogyasztási aszimmetria), akkor a szabadság elveszíti vonzerejét, és bekövetkezik az a

⁸ Robert A. Dahl: A pluralista demokrácia dilemmái. Osiris Kiadó. Budapest, 1996

helyzet, amikor a demokrácia arra ad lehetőséget, hogy a többség a diktatúrára szavazzon, mert abban véli felfedezni biztonságának egyedüli garanciáját. Irk megállapítja: „*Mindezek a szabadságjogok fontosak, megbecsülendők és értékelendők, csak épp az emberek egy jelentős részét nem érdekli, mert nincs módja élni velük, épp ezért, érvként alkalmazva nem egyéb ostoba demagógiánál.*”⁹ Valójában nem a szabadságjogok érvként történő használata a demagógia, hanem az a politikai manipuláció, ami azt akarja elhitetni, hogy a szabadság az oka a bajoknak, és a biztonság csak szabadság elvonásával garantálható. Az viszont igaz, hogy minél nagyobbak a társadalmi egyenlőtlenségek, annál hatékonyabb ez a propaganda, olyannyira, hogy erre építve akár társadalmi támogatással is létre lehet hozni az állami önkény legújabb formációit.

Az imént jelzett ellentmondások a kapitalista termelési mód ellentmondásai, a kérdés csak az, hogy ezek feloldása lehetséges-e a polgári társadalom keretein belül, avagy csak új hatalmi mechanizmusok létrehozásától várhatunk eredményt? Vannak történelmi tapasztalatok, amelyek azt bizonyítják, hogy eddig minden olyan kísérlet, ami a polgári jogállam lerombolására alapult csúfos kudarcot vallott, ellenben minden olyan kísérlet, ami a demokratikus társadalom erőire épített jelentős eredményeket hozott, noha magát az alapvető ellentmondást teljességgel felszámolni nem sikerült. (Kína sem jó ellenpélda, mert a piacgazdaság törvényszerűségeinek alávetve működteti a kommunista államát, ami mégis csak engedmény a szabadságnak, ahhoz képest, ahogyan korábban az önkény rendszerét a gazdasági életben is alkalmazhatónak ítélte és ezzel totális csőd felé kormányozta a hatalmas országot.)

A veszélyforrások számbavétele rendjén szükségszerűen érkezünk el a bűnözéshez, és annak extrém formáihoz, mindenekelött a terrorizmushoz. „*Sokan a 20. század második felének bűnözésében bekövetkező újszerű jelenségeket: a terrorista akciókat és a túszedést az érdekérvényesítés új megjelenési formájának tekintik. Ez a nézet tévesnek tűnik, mert – legalábbis ami a tartalmi lényegüket illeti – ezek az erőszakcselekmények sokkal régebbi időkben gyökereznek.*”¹⁰

Az iménti kijelentésnek vannak konzekvenciái. Ha a bűnözés lényegében ma sem mutat más vonásokat, mint századokkal ezelőtt, akkor ennek legalább két következménye lesz. Az egyik, hogy a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás humanizálódásának közel két és fél évszázados folyamatai nem a bűnözés megszelídülésével, hanem a büntető hatalom értékrendjének megváltozásával magyarázhatóak. A kegyetlenségre nem lehet válasz a hatalom kegyetlensége, a bűnöző gátlástalansága nem ad jogot a hatalom korlátlan gyakorlásához, a bűnözéstől való félelemre nem lehet gyógyír a hatalomtól való félelem, az igazságszolgáltatás hatékonyságának kulcsa az igazság megállapítása és nem az, hogy eljárásai és az alkalmazott szankciók mekkora rettegés kiváltására alkalmasak. Ezekre az eszmékre épülhetett a joguralom elve (nullum crimen... és a nulla poena... szabálya), az eljárási garanciák rendszere (a tisztességes eljárás követelménye), az igazságszolgáltatás függetlensége, és a büntetés-végrehajtás embersége. A másik következtetés az, hogy a bűnözés új formáinak megjelenése valóban új büntetőjogi megoldásokat sürget, de ez a megújulás nem jelentheti a humánus vezéreszméinek feladását. A demokratikus jogállam büntetőjogát az jellemzi, hogy az nem veszi át a bűnözés logikáját és módszereit. Nem képzelhető el a veszélyeknek és fenyegetéseknek egy olyan szintje, ami a jogállami értékek feladását indokolhatná, minthogy ez utóbbi esetben maga az önkény állama jelentené a

⁹ Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia. i.m. 34. o.

¹⁰ Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia. i.m. 36. o.

legnagyobb veszélyt és fenyegetést. A jogállami büntetőjog nem vált korszerűtlenné, de kétségtelen, hogy rendkívül kényelmetlen az olyan hatalmi ambíciók számára, amelyek nem tűrik a hatalom korlátozását és azt képzelik, hogy olyan tudás birtokában vannak, amivel semmilyen más politikai alternatíva nem rendelkezik.

A szabadság nem korszerűtlen

A veszélyek nem nagyobbak, mint bármikor korábban a történelemben. A különböző korszakok között nem a kockázatok nagyságában van a különbség, hanem a társadalmi cselekvést megalapozó ismeretekben, a veszélyeknek való kiszolgáltatottság mértékében, a fenyegetések hatókörében és a lehetséges alternatívák közötti választás szabadságában.

A modernitást megelőző időkben a veszélyvállalást elsődlegesen a mindennapi tapasztalatokra és a vallásos hitre támaszkodó spontaneitás, valamint az állandóság, a fejlődés hiánya jellemezte. Mindez nagyfokú kiszolgáltatottsággal járt, de az állandóság a kiszámíthatóságot növelte, a hagyomány, a tapasztalat generációkon át hasznosítható volt, és mindez a jól szervezett zárt közösségek számára sikert hozott. A fennmaradás! A kultúrák találkozója – ami csaknem hater ezer éven keresztül soha nem együttműködésben, hanem élet-halál harcban valósult meg – éppen ezt a fennmaradást kérdőjelezte meg. A civilizációk harca az állandóság helyébe a változást állította, ami gyakran fejlődéssel járt, máskor egy primitívebb állapotba történő visszaesést, vagy egyenesen megsemmisülést produkált. Az állandóság nem enged választást, ellenben a változás alternatívát kínál. Az antikvitásban megszűnt a kollektív közösségi döntés monopóliuma, megjelent az egyéni elhatározás lehetősége. A kockázatvállalás inntól kezdve individualizálódott. (Igaz, hogy a döntés joga a társadalom tagjai között nem egyenlő mértékben terült szét, egyesek monopóliuma lett, míg másokat abból teljesen kizártak.) Miközben a hódítás és a bukás együttesen az állandóság helyébe a változást emelte főszabállyá, megteremtette egy új társadalmi irány, a modernitás feltételeit. Olyan korszak nyitánya volt ez, amelyben a fejlődés addig soha nem látott dinamizmust ért el, az innováció pedig minden korábbinál sikeresebbé tette az egyéneket és a közösségeket teljesítményét. Mi volt a siker fő forrása?

Először is a feudális életmód felbomlása a 17. és a 18. század fordulóján Európában a zárt közösségek helyett a piacgazdaságnak adott zöld utat, amelyben a vállalkozás az egyéni képességek befogadására és maximális kibontakoztatására épült. Ehhez biztosítani kellett a tulajdon védelmét, a szerződéses szabadságot és a törvény előtti egyenlőséget. Megszületett a burzsoá gazdaság. Ami nem volt a világok legjobbika, nem volt igazságos és nem ígért mindenkinek boldogulást. (Ilyesmire a diktatúrák hajlandóak.) Viszont az sem igaz, hogy működését csupán a piaci törvények „láthatatlan keze” irányította. A modern gazdaságtan megteremtője Adam Smith a gazdaság törvényeinek megfogalmazása mellett figyelt az erkölcsi értékekre is. *„Hume és Smith is alapvetően olyan társas lénynek tekintette az embert, aki még az emberiségnek, ennek a nagy családnak a legtávolabbi tagjához is kötődik.”*¹¹

Másodszor a piacgazdaság politikai szabadságot igényelt. Ezt „vérrel befenve”, nehéz utat járva, de a 19. század végére megteremtette a maga számára. A törvények uralma, a hatalmi ágak megosztásának elve, az emberi méltóság védelme nem csak a

¹¹ Tomas Sedlacek: A jó és a rossz közgazdaságtana, A Gilgames eposztól a Wall Streetig. HVG Kiadó Zrt. Budapest, 2012. 280. o.

termelést dinamizálta, hanem a gazdaság válságaira, a társadalom működési zavaraira is képes volt helyes válaszokat adni. Nem azért, mert az államhatalom ismerte ezeket a válaszokat, hanem azért mert elismerte az igazságkeresés jogát, amelyből mindenki részesedhetett.

Harmadszor annak lehetősége, hogy a társadalom jelenségeire tudományos magyarázatot találjunk akkor nyílt meg, amikor a vallások lemondtak egyeduralmukról. Azt a történelmi korszakot, amelyben ezek a feltételek megteremtődtek Mannheim Károly *„a feudális életrend felbomlása”* időszakára teszi, majd így folytatja: *„Amíg a társadalmi egységek csak a vallási értelemadások közvetítésével voltak megragadhatók és csak annyiban voltak láthatók, amennyiben összefüggésbe lehetett hozni őket Krisztus misztikus testével, addig nem jöhetett létre mai értelemben vett társadalomtudomány.”*¹²

Ennek a lendületnek az eredménye az értékek globalizációja, az ára pedig a veszélyek globális méretű kiterjedése. Az értékek igazságos elosztásának és a veszélyvállalásnak a felelőssége egyetemes erkölcsi értékrend kialakítását sürgeti. *„Az emberi történelemben először az emberi lényeknek planetáris felelősséget kell vállalni.”*¹³

Az új veszélyek megváltozott kezelési technikákat követelnek. A veszélyelhárítás jog által szabályozható területeit célszerű elkülöníteni a jog által nem szabályozható, illetve a nem jogi, hanem más típusú normákkal (technológiai előírások, szakmai fogások) kezelhető területektől.¹⁴ További lehetőség a veszélyforrások megkülönböztetése annak alapján, hogy milyen az értékteremtő folyamat fenyegetettsége és sebezhetősége. E felfogás szerint a kockázat mértéke a fenyegetettség és a sebezhetőség arányával fejezhető ki.¹⁵

Egy másik megközelítés, amit „reflexív modernizációnak” neveznek, azt a folyamatot kíséri figyelemmel, ahogyan a kezdetben nagy kockázatú tevékenység a technológia fejlődésével egyre biztonságosabbá válik.¹⁶ A modern kor legjelentősebb eredményeit azzal éri el, hogy a technikai védekező mechanizmusok egész rendszerét alakítja ki, és ez által a kezdetben leginkább kockázatos tevékenységeket a legbiztonságosabbak közé emeli. Ehhez azonban igazságkereső társadalmi berendezkedésre van szükség, olyan hatalomra, amelyik nem hiszi, hogy az egyedüli igazság birtokában van.

A nem vállalható veszélyek és a rendészet feladata

Amennyiben nem tudunk különbséget tenni vállalható és nem vállalható kockázatok között, és minőségileg egymástól lényegesen különböző problémákat kapcsolunk össze a biztonsággal *„határozottan fennáll annak a veszélye, hogy ezek a kérdések elbiztonságiasodnak, azaz átvesszük a hagyományos biztonsági intézmények fogalmazását és gondolkodásmódját, és ezzel az ellenségesség, nem pedig az együttműködés szemléletét erősítjük.”*¹⁷ Az intellemt arra mutat rá, hogy a rendészeti igazgatás kikerülhet a jog uralma alól és az önkény kiszolgálójává válik.

¹² Mannheim Károly: A gondolkodás struktúrái. Kultúraszociológiai tanulmányok. Atlantisz. Budapest, 1995. 32.o.

¹³ Heller Ágnes: A történelem elmélete. Múlt és Jövő Lak- és Könyvkiadó. Budapest, 2001. 45. o.

¹⁴ Irk Ferenc: Biztonságérzet a rizikótársadalomban? In: Korinek László – Kóhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. Évfordulójára. PTE ÁJK Pécs, 2004. 59-72. o.

¹⁵ Vasvári György: Adat- és vagyonbiztonság. A biztonságról, CO-NEX Könyvkiadó Kft. Budapest, 1997

¹⁶ Bukovics István-Kiss Ernő: Beszélhetünk-e „kockázattársadalomról” Magyarországon. Belügyi Szemle 2004/7-8. sz. 59-68. o.

¹⁷ Michael Renner: A biztonság új értelmezése. A világ helyzete, újragondolt biztonság. Föld Napja Alapítvány. Budapest, 2005

A világgockázat társadalmá egy ilyen scénárióhoz roppant szellemes megoldással szolgál. Csupán azt kell elhítenni, hogy a globális fenyegetés már olyan nagy, hogy a katasztrófa elkerülése érdekében be kell vezetni a rendkívüli hatalmat. A katasztrófa az emberek életét, egészségét, anyagi javait, illetve a természeti környezetet olyan módon veszélyeztető helyzet, amelyben a kár megelőzése, elhárítása vagy a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit, és különleges intézkedések bevezetését igényli. Minden önkényuralom lényege a rendkívüli állapot állandósítása.

Valóban a rendőrségek hatékonyan működjenek, szükségük van a legszélesebb hatósági felhatalmazásra, ahhoz viszont, hogy ellentmondásmentesen illeszkedjenek az alkotmányos jogállam szervezetébe, a rendészeti hatalmat a jog uralma alá kell helyezni. Az ellentmondás forrása a rendészet veszély-elhárítási természetében keresendő, minthogy olyan veszélyekkel kell számolni, amelyek előre nem prognosztizálhatóak, de elhárításuk módja sem foglалható részletező normákba.

Az emberi együttműködés nyomán létrejött értékek állandó fenyegetésben vannak, és ezeknek a bajoknak az egyik forrása maga is emberi magatartás. A veszélyeztető cselekmény leírható olyan élethelyzetnek, amelyben valamely tevékenység vagy mulasztás sérelemhez vezető oksági folyamatot indít el. A veszély közelsége azzal mérhető, hogy a megindult ok-folyamat szükségszerűen vezet-e sérelemhez, illetve a sérelmi helyzet térben és időben milyen távolságra helyezkedik el a kiváltó jelenségtől (absztrakt és közvetlen veszély).

A veszélyt keltő magatartások egyik csoportját a kockázatvállalások alkotják. A társadalmi lét, de mondhatjuk, hogy minden emberi tevékenység egyik alapvető jellemzője, hogy a bűnös veszélyeztető magatartásokhoz képest sokkal szélesebb azoknak az alkotó tetteknek a száma, amelyeknek értékteremtő céljai vannak, miközben nem kevés kockázatot is hordoznak magukban. A kockázat (rizikó) fogalmát akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy ahhoz mindig szükséges egy alapcselekmény, amelynek célja valamely társadalmilag hasznos teljesítmény. Ez az alapcselekmény azonban kockázattal járó kísérő következményekhez vezethet. A kockázat nagyságát két tényező határozza meg, a kísérő következmény okozta kár (elmaradt haszon, hátrány, veszély) nagysága és annak bekövetkezésének a valószínűsége.

A jogszerű, az önfeláldozó, a hozzáértő, a szakszerű magatartás is hordozhat veszélyeket, ezeket nevezzük kockázatoknak. A technikai-technológiai-működési előírások, szabványok és biztosítási intézkedések egész arzenálja próbálja ezeket a lehető legkisebb szintre szorítani. A kockázatkezelésnek most említett területei nem tartoznak a rendészet hatáskörébe. Ha azonban a kockázatkerülést szolgáló előírások megtartása nemcsak szakmai hozzáértés, lelkiismeret, vagy ügyesség dolga, hanem jogi kötelesség is, akkor e kötelesség megszegése már kiválthat rendészeti intézkedést.

Az emberi magatartásoknak merőben más megítélést kívánó köre a jogsértés. Ennek megvalósítója valamely racionális céltól vezérelve, avagy szenvedélyeire hallgatva olyan – a jog által tilalmazott – magatartást tanúsít, amely a társadalom által elfogadott anyagi vagy szellemi értékeket sért vagy veszélyeztet. Ebből a szempontból a büntetőjog által kimunkált fogalmak az irányadók. Egyes bűncselekmények tényállásában „*legendő az absztrakt veszély bekövetkezése, az élet és testi épség távoli veszélyeztetése.*” Más esetben a tényállásban az eredmény magának a közvetlen veszélynek az előidézése. „*A közvetlen*

*veszély az élet, a testi épség vagy az egészség sérelmének a reális lehetőségét, személyre és helyzetre konkretizált veszélyt jelent*¹⁸

A rendészeti igazgatás a szándékos és a gondatlan jogsértésekből keletkező veszélyek megelőzésére, megszakítására és elhárítására alkalmas hatósági intézkedéseket magába foglaló – a rendészeti közjog által szabályozott – végrehajtó-rendelkező tevékenység. A rendészeti hatósági intézkedések egyik csoportja a veszélyeztetett értékek birtokosainak nyújtott fizikai védelemben jelenik meg (szolgáltató, kooperatív rendészeti intézkedések), a másik csoportját pedig a rendészeti kényszerintézkedések alkotják, amelyek a jogsértőt megfosztják annak lehetőségétől, hogy bűnös tevékenységét megkezdje, folytassa vagy befejezze; továbbá lehetővé teszik az elkövető felelősségre vonását.

A rendészeti hatósági intézkedések alkalmasak a jövőben fenyegető jogsértések megelőzésére, az elkövető felderítésére, az igazságszolgáltatás előkészítésére, de nem alkalmasak a bekövetkezett károk helyreállítására. (A rendőr el tudja fogni a gyújtogatót, de nem tudja eloltani azt a tüzet, amelynek a megfékezéséhez egy másféle különleges szakértelemre van szükség; a nyomozó fel tudja kutatni az emberölési kísérletet bizonyító tényeket, de a sebesült áldozat meggyógyítása az orvos feladata.)

Ha a veszélyben a társadalom által megalkotott értékek sérelmének a lehetőségét ismerjük fel, akkor a biztonság ezeknek az értékeknek a védettségét fejezi ki. Minden emberi közösség a kezdetektől arra törekedett, hogy a veszélyek és az azok kordába tartásával elért biztonságnak kedvező egyensúlya alakuljon ki. Ezt sokáig spontán tevékenységgel valósult meg, anélkül, hogy erre egy külön hivatásrendet hoztak volna létre. Ez a helyzet az újkor hajnalán megváltozott, amikor közösségi terek jöttek létre, amelyek most már nem csupán biztonságot, hanem közbiztonságot igényeltek, és a fenyegetések is olyan bonyolult rendszerré növekedtek, aminek a kezelése komoly felkészültséget igényelt. A közbiztonság társadalmi szükséglete professzionális tevékenységet, és ennek keretét adó szervezetet hozott létre. Megszületett a rendőrhivatal.

A modern rendőrségnek, mint foglalkozási ágának a kialakulása városi jelenség. Eredetileg csak a városokban volt értelme a közterület–magánterület megkülönböztetésnek, csak a városi lét vezetett az ott lakók elszemélytelenedéséhez, csak a város kínált nagy tömegben célpontokat a bűnözés számára. (A polisiz a rendőrség megnevezésére szolgáló internacionális kifejezés a görög város szóból ered.) A rendőrségi feladatok csiráit ebben a környezetben fedezhetjük fel, de ezek a szükségletek a polgári fejlődés során egyetemes igényné terebélyesedtek.

A technika új vívmányai a mezőgazdasági és az ipari termelést, a közlekedést, továbbá a köz- és magánzféra szinte valamennyi zugát átalakították, ezáltal a veszélyforrások egész tömegét nyitották meg, miközben az élet minőségét addig soha nem látott mértékben javították is. A rendészeti feladatok nagy száma ehhez a tudományos-műszaki fordulathoz kapcsolható. A kockázati tényezők felismerése, a veszélyelhárítás és az azt előidéző felróható magatartások büntetéssel fenyegetése, az elkövetők felderítése a 19. században a korábban kizárólag közrendészeti jellegű rendőri feladatokat kiegészítette a bűnüldözési, a nyomozási funkciókkal.

A kontinentális Európában a feudális abszolutizmus idején a hadseregről levált rendőrigazgatás a modern közigazgatási szervezet első megjelenésének bizonyult. (Ezt hívja a rendőrség-történet centralizált francia–porosz modellnek.) Az angolszász országokban a

¹⁸ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog. Különös rész. HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2005. 190-191. o.

fejlődés más irányú volt, a helyi közösségek önvédelmi formációi alakultak át professzionális rendőrségekké, amelyek azonban megőrizték az önkormányzati irányításukat (a decentralizált angol modell). A jogállam intézményeinek kiépülése a legnagyobb fordulatot a bűnüldözési feladatok önállósodásában hozta. Míg a közbiztonsági rendészet a civil közigazgatáshoz közeledett, addig a nyomozás az igazságszolgáltatás előkészítéseként jelent meg. A jog uralma erőteljessé tette a rendőrségen belüli munkamegosztást, olyannyira, hogy a most jelzett fejlemények eredményeként több európai országban önálló bűnügyi rendőrség alakult. Alkotmányos követelménnyé vált, hogy a bűnüldözés maga is szabályozott rendben történjék, amelynek legitim feladata csak a büntető igazságszolgáltatás előkészítése lehet. Ezzel egy időben alakult ki a közigazgatás jogi szabályozása, ami a 19. század végére a közbiztonsági rendőrségek munkáját is a jog sáncai közé terelte.

A rendészeti közjog a második világháború utáni időszakban teljesedett ki olyan dokumentumok nyomán, mint az ENSZ Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata, valamint a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya (belső joggá tette az 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelet), de különösen az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én, Rómában kelt egyezmény, amelyet hazánkban az 1993. évi XXXI. törvény hirdetett ki.

Van-e a jognak olyan territórium, ahol a jog és az erkölcs harmonikusan egymásra találtak, az erkölcsi szabályt megerősíti a jogi norma és fordítva, a jog parancsának aranyfedezete az erkölcsi meggyőződés? A büntetőjog természetes bűncselekmény fogalma a legjobb példa arra, hogy a modern jog egy nem jelentéktelen területen az erkölcs és jog harmóniáját képes volt megteremteni. *„Természetes bűncselekmény az a cselekmény, amely a szánalom (piéta) és a becsületesség (probita) érzésének valamely népben élő átlagos fokát sérti”* Vámbérytól származó idézet magyarázatoként Korinek hozzáfűzi: *„A gyakran köztörvényesnek is emlegetett bűncselekmények sajátja, hogy az emberi történelem kezdetétől és minden kultúra által egyetemesen becsesnek elfogadott értékeket támadnak, ezért mindig és mindenhol tilalom alá tartoznak.”*¹⁹ Ehhez azonban előtte az erkölcsöt el kellett választani a jogtól és a jogot a vallástól.²⁰

Ez az elkülönítés is annak a polgári fejlődésnek az eredménye volt, amelyet most olyan sokan szeretnének a vádlottak padjára helyezni. A jog vallási fundamentumainak restaurálása olyan szimbolikus gesztusok követelésében jelenik meg, mint a keresztény gyökerekre hivatkozás az uniós alapszerződésben. Persze mondható az is, hogy a biztonság utáni vágy olyan jog iránt érez nosztalgiát, amely birtokolja a feltétlen igazság és igazságosság monopóliumát.

A természetes- és a mesterséges bűncselekmény fogalom

A társadalmak ősidőktől fogva hordozzák magukban az ember létnek olyan alapértékeit, amelyek értéktartalmukat térben és időben őrzik születésükkel szerzett tulajdonságaikat (eredetiség), mindenhol azonos tiszteletnek örvendenek (egyetemesség), becsességük az idő múlásával sem kopik (változatlan). Természetes bűncselekmények mindazok a deliktumok,

¹⁹ Korinek László: Kriminológia I. kötet, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 56. o.

²⁰ Henry Sumner Maine: Az ősi jog. Gondolat 96 Kiadó. Budapest, 1998. 14. o.

- amelyek ilyen alapértékeket támadnak, feltéve, hogy az időt állóságukon kívül rendelkeznek még két további tulajdonsággal, nevezetesen
- a kivételességgel, amellyel kiválnak a hétköznapi környezetből, könnyen felismerhetőek, szokatlannak és egyedinek tekinthetőek az értéktisztelő környezetben, valamint
- a morális elutasítással, amelyben a büntetőjogi tiltás egybe esik az erkölcsi elítéléssel.

A jogpozitivizmus képviselői rámutatnak arra, hogy a tételes jog és az erkölcsi értékelésnek megfelelő ún. helyes jog nem keverendő össze, mert e kifejezések a jogi jelenségek két síkjára utalnak, egyfelől a szabályra, másfelől pedig annak társadalmi hatásaira. Az azonban nem tagadható, hogy „...a jogszabályok tartalma gyakran a jogérzet folyománya, és ezért az egyik értelemben vett jog megfelel a másik értelemben vettnek.”²¹

Az értékvédelem, a kivételesség és a moralitás a bűnös tettet szankcióval fenyegető norma megalkotásában olyan irányjelzők a büntetőjog számára, amelyekre támaszkodva a tilalom a hasznossági követelményeknek is képes megfelelni, törvénytiszteletre készítet, mindenki számára érthetővé és kiszámíthatóvá teszi a jog parancsát, megkönnyíti a bekövetkezett jogsértések felderítését, és erkölcsi fedezetül szolgál a büntetés igazságosságához.

A természetes bűncselekmény fogalmának egyik tanulmányozója az olasz Garofalo, aki az erkölcsi alapértékek sorában a becsületességet, jámborságot és az együttérzést emelte ki.²² A természetes bűncselekmény fogalomtól meg kell különböztetni azokat a nézeteket, amelyek biológiai vagy társadalmi determinációk talaján magyarázzák a bűn jelenségét. Olyan felfogásokról van szó, amelyek „az antiszociális tettekből antiszociális személyiségre következtetnek.”²³ Ebben az értelemben a bűnelkövetés soha nem lehet „természetes”, nem magyarázható kizárólag egyéni romlottsággal, de nem kezelhető elkerülhetetlen fátumként sem, amellyel szemben tehetetlenek vagyunk.

A bűncselekményeknek egy pontosan nem körülírható másik csoportját nevezzük mesterséges képződményeknek. Ez utóbbiak mögül hiányoznak a stabil és megkérdőjelezhetetlen érték-alapok, helyettük célszerűségi szempontok, a hatalom rövid távú érdekei, vagy a rendkívüli helyzetekre jellemző érték-átrendeződések adja a büntetendőség okát és célját. A Csemegi kódex miniszteri indokolása szerint az első magyar büntető törvénykönyv az ún. „egyesítési elmélet” talaján állt, ami az igazságosság és a hasznosság elveinek harmóniáját célozza meg. Az 1878. évi jogalkotás magáévá tette a következő formulát: „Hogy a föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke, - vagyis az igazságos és a hasznos – a büntető rendszerben szükségszerűleg nevezetes tényezőt képeznek: ez magától értetődik, ez bizonyos tekintetben a józan észnek általánosan elterjedt tana.”²⁴

Demokratikus viszonyok között sem elkerülhető, hogy bizonyos időszakokban olyan büntetőjogi tilalmak jelenjenek meg, amelyek nincsenek összhangban az általános moralitással, és megszegőit sem kíséri erkölcsi elmarasztalás. Az ilyen típusú jogsértések akár tömeg méretűvé is válhatnak, oly természetesen besimulva a mindennapi életbe, hogy a felderítésük már csak ezen okból is szinte lehetlenné válik. Máskor a rendkívüli helyzetek

²¹ Somló Bódog: *Jogbölcselet*. Bíbor Kiadó. Miskolc, 1995. 35. o.

²² Korinek László: *Irányszatok a kriminológiai gondolkodás fejlődésében*. BM Kiadó. Budapest, 2001. 21. o.

²³ Szabó András: *Bűnözés – ember – társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980. 176. o.

²⁴ A büntető törvénykönyv anyaggyűjteménye I. kötet. Budapest, 1880. 29. o.

változtatják meg a hagyományos jog – erkölcs kapcsolatokat, ilyenkor „a dzsungel törvényei” érvényesülnek. (Valami hasonló helyzet alakul ki akkor, amikor a bűnüldözés helyébe a háború lép. Lásd a terrorizmus elleni hadjárat meghirdetése.) A gazdasági élet területén a hiánygazdálkodás termelhet morális aranyfedezet nélküli normákat, mint amilyeneket az államszocializmus devizajoga produkált. Máskor meg a vesztegetések bizonyos válfajait övezi társadalmi elfogadottság. (Az orvosi hálapénz társadalmi értékelését nevezhetjük akár „erkölcsi dekriminalizációnak is”.) Említhetünk olyan tényállásokat, amelyek etikai támfalai csak a gazdaság fejlődésével alakulnak ki. (Ebbe a kategóriába sorolható az adócsalás.)

A példák kétféle fejlődési utat jelölnek. Lehetséges, hogy az ilyen deliktumokat a pénzpiac liberalizálódásával formálisan is eléri a dekriminalizáció (ez történt a devizatilalmakkal), de van rá példa, hogy idővel erkölcsi alapokat nyernek és a természetes deliktumok rangjára emelkednek. (Sok fejlett polgári társadalomban valóságos, szégyellnivaló bűnnek tekintik az adócsalást, míg máshol „becsület és dicsőség dolga”.) A gondatlan bűncselekmények maguk is mesterséges képződmények, mert nem felelnek meg a szándékosságra épülő felelősségi logikának, továbbá mert a velük kapcsolatos erkölcsi ítékezés nagyfokú bizonytalanságot mutat. (Egyes esetekben túlzottan szigorú, máskor feltűnően enéző.) A büntető dogmatika a jogalkalmazással összefogva, idővel enyhíteni tudja ezeket az ellentmondásokat, a jogi kultúra fejlődése pedig homogenizálja a közvélekedést. A technikai haladás nem csökkenti, hanem növeli a gondossági kötelezettségeket. Ezek a hatások együttesen azzal járnak, hogy a gondatlan deliktumok a természetes bűncselekmények részévé lesznek.

A büntető politika fő törekvése az lehet, hogy növekedjék a természetes rész nagysága, noha az is belátható, hogy a társadalomvédelmi szükségletek időről időre kénytelenek a mesterséges kriminalizálásnak is utat engedni. A természetes bűncselekmény kategóriákra inkább jellemző az állandóság és a kiszámíthatóság kettős értelemben is:

- Egyfelől ezek ősi tilalmak, amelyek viszonylag kevés változtatással, időtálló módon őrzik eredeti formájukat, amint hogy, nem változik a bűnös tett embertelensége és visszataszító arculata sem. Ami polgárosodással lényeges változik, az a humanizálódó eljárás és a szankció.
- Másfelől – eltekintve a nagy társadalmi fordulatoktól – reprezentációjuk nagyságrendje a statisztikában akár évtizedeken keresztül sem mutat nagy hullámzásokat. Az állandóság nem csupán a gyakoriságra, hanem az elkövetői kör szociológiai jellemzőire, az elkövetés helyére és idejére, valamint a megvalósításukat jellemző módszerekre is jellemző. Ez az állandóság teszi lehetővé a bűnözés prognosztizálását, ami azt is igazolja, hogy a társadalom működésében is felismerhetőek törvényszerűségek. (Ezt igazolja Adolphe Quételet munkássága.²⁵)

Mint hogy a természetes bűncselekmény elmélete társadalmi értékek felismerésén és azon alapszik, hogy ezeknek az értékeknek a követése vagy elutasítása törvényszerűségeket mutat, a társadalomtudományok kompetenciája a bűnözés tanulmányozásában nem vitatható. Az alkotmányos jogállam büntetőjoga nem születhetett volna meg a filozófia, a történelemtudomány, a közgazdaságtan és a szociológia támogatása nélkül, amint hogy a bűnről való mególy pontos tudás sem lenne hasznosítható a

²⁵ Korinek László: Irányzatok... i.m. 23. o.

jogtudomány nélkül, amely képes a tilalmakat és a számonkérés rendjét normába foglalni. A kriminológia érdeme ennek a kettősségnek, a társadalmi tartalomnak és a normatív formának komplexumként való értelmezése. Ezért vállalhatja közvetítő szerepét a jogtudomány, valamint a társadalomtudományok más ágazatai között.

A bűncselekmény klasszikus megközelítésben a szabad akaraton alapuló olyan jogsértés, amelyet rejtőzködő természete miatt csak korlátozott mértékben lehet megismerni. A bűnös szándék belső késztetésekből formálódik: lehet indítéka az „ember rosszra hajló” természete, vagyis az egyében rejlő „működési hiba” avagy a szükségleteket kielégítésére alkalmas javaknak olyan ínsége, amelyért nem csupán az egyén, de a „rosszul működő” társadalom is felelős. Ez utóbbi „megjavítása” azonban már meghaladja a büntetőjogi eszköz lehetőségeit. A büntetés a jogépséget helyreállító megtorlás, ami humanizálható ugyan, de a bosszútól vezérelt lényege ettől mit sem változik. A bűncselekmény individuális jelenség, ami az egyéni felelősségre épít, lokális magatartás, amelynek az ártó hatásainak feltárása a közvetlenül sérelmet szenvedett körön túl már nem a büntetőeljárás feladata, de a teljes oksági háttér feltárása maga is reménytelen vállalkozás.

Az előbbieken vázolt felismerések két bűnügyi tudomány, a kriminalisztika és a kriminológia segítségével válhattak az emberi tudás részeivé. A kriminalisztika a deliktumot felderíthetővé tette, miközben közelebb vitt a bűnüldözés jogállami értékeinek a megvalósításához. A kriminológia ugyanekkor a bűn társadalmi keletkezési mechanizmusát tárta fel, ezzel felelőssé téve a környezetet, egyszer s mind megteremtve a megelőzés közösségi eszközeit. Az állam ettől kezdve vállalhatta a hatékony, de a humánus nem feladó bűnüldözést és munkálkodhatott azon is, hogy gondoskodjék a bűnök lehetséges megelőzéséről. Olyan közvetítő irányzatok jelentek meg, amelyek a bűncselekmény dogmatikai (normatív) fogalmának pontosítása mellett a szankciók átalakításával törekedtek a pszichológiai és a szociológiai felismerések érvényesítésére.

A második világháborút közvetlenül követő időkben a bűnügyi tudományok képviselői átértékelték a lelkiismeret lázadását. Miként történhetett meg, hogy annyi szép elmélet ellenére a büntetőjog két diktatórikus berendezkedésben is az önkény eszközévé silányodott? Az új társadalomvédelmi társaság megalapítói Filippo Gramatica, majd az őt követő Marc Ancel arra a következtetésre jutottak, hogy amennyiben az emberi jogok nem kapnak feltétlen védelmet a büntető jogalkalmazásban és nem születik meg egy humanista büntetőpolitika, egyetlen lehetséges demokratikus válaszként a bűnözés kihívására, akkor a büntető hatalom torzulásának veszélyei nem háríthatóak el, a politika kriminalizálása és büntetőjog átpolitizálása állandó fenyegetés marad.²⁶

A jogállami eszmék, amelyek az ENSZ, az Európa Tanács, majd pedig az európai közösség ünnepélyes határozataiban – legutóbb éppen az Unió új alapszerződésében – nyertek megfogalmazást, érvényre juttatásáról az Emberi Jogok Európai Bírósága gondoskodik. Olyan elvek ezek, amelyek sokáig a megfellebbezhetetlen értékek rangján érvényesültek. Úgy tűnt azonban, hogy a bűnözés emelkedését, a közbiztonság drámai romlását nem lehet megállítani. A kriminológusi lelkiismeret második lázadása akkor következett be, amikor a tudomány legkiválóbb képviselő saját teljesítményüket kezdték nagyon kritikusan szemlélni. Be kellett vallani, hogy sem az oksági háttér feltárása nem járt sikerrel, sem a kezelési technikák nem hozták el a remélt eredményeket. Nem javult a tudomány önértékelése a kilencvenes évek közepére sem, amikor viszont a legfejlettebb

²⁶ Simon Rozes: Hommage á Marc Ancel, Cahiers de Defense Sociale, Bulletin de la Société internationale de défense sociale pour une politique criminelle humaniste – SIDS, 2004. 20. o.

régiókban a bűnözés csökkenő tendenciája lepte meg a kutatókat. Amint korábban nem voltak képesek értelmezni az emelkedést, most hasonló értetlenséggel álltak a kedvező változások előtt.

A polgári jogállam elbizonytalanodott közbiztonsági stratégiája megalkotásában, miközben észlelte, hogy a büntető normák túltermelése már a jogbiztonságot veszélyezteti. Hiába lett kevesebb a regisztrált bűncselekmények száma, a jogalkalmazásra nehezedő terhek tovább növekedtek, ami a hatékonyság csökkenéséhez vezetett. A polgári fejlődés centrumaiban ezek a működési zavarok már a nyolcvanas évek elején jelentkeztek, ami azzal a tapasztalattal járt, miszerint a nagy társadalmi bűnmegelőzési rendszerek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

A büntető-jogtudomány képviselői a normák válságáról szóltak, de valójában a jogalkotás és a jogalkalmazás intézményei mutattak krízis jegyeket. Először azoknak a normáknak a válságáról gyűltek tapasztalatok, amelyeket pedig az alkotmányos jogállamok fundamentumainak tiszteltünk. A normák válsága, amint ezt Philippe Robert kimutatta, nem abban van, hogy azokat megsértik. A válság azt jelenti, hogy megroppan annak a normaalkotó rendszernek a hegemoniája, amely korábban hitelesítette az általa alkotott szabályokat. Válságjelenség továbbá a normák inflálódása, amely a most idézett szerző tanúsága szerint nem magyar jelenség. (Franciaországban a kilencvenes évek elején, öt esztendő alatt 887 új büntető és szabálysértési tényállás született, miközben mindössze 92 törvényi tényállás került dekriminalizálásra.) A normák hatékonyságát csökkenti a különböző szabályozási rendszerek közötti korábbi összhang felbomlása. Egyre több az olyan jogi tilalom, amely nem kap erkölcsi megerősítést, követése nem épül be a nevelésbe, számonkérése nem történik meg a közösségekben. A politikai intézményekbe vetett bizalom elvesztése a jogalkotó tekintélyét csorbítja. A kétpólusú világ megszűnésével eltűntek azok az „ellennormák”, a diktatúrák jogrendszerei, amelyek korábban pusztán létükkel hitelesítették az alkotmányos jogállami megoldásokat. A biztonság megrendülése a szabadságjogok védelmében született garanciális szabályokat kérdőjelezi meg.²⁷ A jelenség jobb megértéséhez új kriminológiai szemléletre van szükség:

- Először azért, mert az állami büntető hatalom mindenkor hajlamos arra, hogy a bűnözést ne a saját valóságában, hanem a hatalmi érdekektől erősen torzítva értelmezze. Ez a törekvés veszélyezteti a büntető igazságszolgáltatás depolitizálásában elért jogállami eredményeket, ami pedig a bűnnek, mint társadalmi jelenségnek a társadalomtudományi eszközökkel való kutatásának a lehetőségét és értelmét is megkérdőjelezi.
- Másodsor azért, mert a nemzetközi szervezett bűnözés, de különösen a terrorizmus erősödése olyan kriminálpolitikának enged utat, ami hajlamos elutasítani a büntetőjogi védelem humanizálódásának csaknem háromszáz esztendő folyamátát, sürgetve a visszatérést az erő mítoszához.²⁸ Moralitás kérdése, hogy a demokratikus értékrenddel elkötelezett kutatók asszisztálhatnak-e ehhez a folyamathoz?
- Harmadsor maga a demokrácia is a vádlottak padjára kerülhet, mondván, hogy az a termelési mód, amelyik az állam demokratikus működését igényli nem képes leküzdeni ellentmondásait, ezért társadalmakat felemelő lehetőségeinek végére ért.²⁹ Vissza kell tehát térni a tekintélyelvű erős állam eszméjéhez. Lehetnek-e a

²⁷ Robert Philippe: Les normes de l'état-nation, une hegemonie en crise, Normes et deviances en Europe, Un debat Est-Ouest. L'Harmattan. Paris, 1994. 27-50. o.

²⁸ Robert Kagan: Puissance et faiblesse. Commentaire, N. 99. Automne 2002

²⁹ Kornai János: Gondolatok a kapitalizmusról. i. m.

társadalomtudomány művelői ennek az új rendnek az igazolói, anélkül, hogy feladnák tudós minőségüket?

Az európai kriminológusok közül számosan a múlt század utolsó harmadában szakítottak a korábban kizárólag közjogiasnak mondható megközelítésükkel és széles körben vettek át módszereket az amerikai kriminál-szociológiától. Időközben azonban egy érdekes fordulatra is felfigyelhettünk. Míg az európai bűnüldöző szervezetek egyre több hajlandóságot mutatnak a szociológiai (szervezés-tudományi) vizsgálati eredmények befogadására (lásd a magyar rendőrséget is átvilágító Team Consult cég rendőrségi tárgyú elemzéseit Európa több országában), addig az ilyen kutatások bölcsőjének számító Egyesült Államokban ez a készség lényegesen kisebb lett, ami nem kizárólag az ottani rendőrségek erős decentralizációjával magyarázható. Egy tanulmány az amerikai és az európai kriminológia kapcsolatait mutatta be, hangsúlyozva a tengeren túli kriminológusok példaadó sikereit, amit európai kollegáik csak követni tudtak.³⁰ Egy valamiben azonban azonosan ítélhető meg a két kontinens teljesítménye. A tudomány sem Amerikában, sem Európában nem volt képes komoly hatást gyakorolni a kriminálpolitikai praxis alakulására, a politikusok úgy fűtyülnek a társadalomkutatók megállapítására, mint „a jázminok a biológiára.

Arról van szó, hogy az Atlanti óceán másik partján terjedőben van egy új szellemiség, amely a hatalom korlátlanágát hirdeti, a jogi garanciákban pedig a gyengeség jeleit véli felfedezni.³¹ Kagan cikke azért megdöbbenő, mert azt jelzi, hogy várakozásaink ellenére, az alkotmányos demokráciák centrum országaiban a demokratikus alapértékekről vallott közös víziók felbomlottak. Míg az Egyesült Államok politikai hitvallásában határozottan felismerhető Hobbesnak a káoszról és az anarchiát legyőzni képes korlátlan hatalomról kialakított felfogása, addig az uniós közösség még mindig Kant harmóniát és örök békét hirdető világképét követi, amely konszenzusok és a tolerancia által teremthető meg. Erre a kooperációra pedig a jog a legalkalmasabb. Az amerikai szemlélet ezzel szemben a veszélyek olyan fokozatait jelöli ki, amellyel szemben a jog hagyományos önkorlátozó eszközeivel már nem lehet harcolni. (A dzsungelben a dzsungel törvényei a meghatározóak – írja Kagan.) Ennek az új védelmi logikának következménye a társadalmaknak jókra és rosszakra való felosztás.

A neoliberális forradalomnak is nevezett tanítás elutasítja mindazt, amit a bűnözésről több mint száz esztendő társadalomtudományi eredményei elmondtak. Azt vallja, hogy a bűnüldözésnek erre a tudásra nincs szüksége, minthogy csak akkor képes hatékonyan cselekedni, ha a végletekig leegyszerűsíti a jogkövető társadalmat fenyegető veszélyeket. A kilencvenes évek New-York-i sztárrendőrfőnöke William Bratton világosan fogalmazta meg ezt a gondolatot: „*újra lelket kell önteni a rendőrökbe, akiknek hosszú éveken keresztül el kellett viselniük a szociológusok és kriminológusok aknamunkáját...*”³²

A leegyszerűsítő bűnözés szemlélet a társadalmat jókra és rosszakra bontja, a rosszakat látható ellenségként meg is jelöli (a szegénység, a hajléktalanok, a kisebbséghez tartozók, a más kultúrát képviselők, idegen vallási nézetek követői, stb.), ők válnak a bűnüldözés „puha célpontjaivá”. A rendőri munka értékelésének egyetlen eszköze a felderítési statisztikát tekintik. (A már idézett Bratton szerint a rendőr számára a bűnügyi statisztika pontosan azt jelenti, mint a bankárnak a napi bevételt jelző pénzügyi egyenleg.)

³⁰ Nyikos Eszter: Európai gondolkodás az európai kriminológiáról. Belügyi Szemle 2005/10. sz. 3-15. o.

³¹ Robert Kagan: *Puissance...*, i.m., 517.

³² Loic Wacquant: *A nyomor börtönei*. Helikon Kiadó. Budapest, 2001. 46. o.

A hatékonyságot létszámemeléssel kívánják elérni, a törvényesség követelményét a gyengeség jelének tartják. A bűnözésre adott válasz profán formája a börtön, ami példának okáért a kilencvenes években az USA börtönnépességének a drámai emelkedéséhez vezetett.

A populista vonásoktól sem mentes kriminálpolitikai technikák a bűnözés egészéről alkotott képünket is „fogyaszthatóvá” teszi azáltal, hogy a központba a nemzetközi szervezett bűnözést állítja, mint olyan démont, amelynek leküzdéséhez kivételes hatalomra van szükség. Hasonló logika diktálja a terrorizmus elleni harc háborúként történő megvívását, ami eleve lemond az állami büntető hatalom lehetőségeiről, mondván, hogy ez utóbbi egész garancia rendszerével, az igazság megállapításának kötelezettségével, a védelem jogával és más „akadályozó tényezőivel” alkalmatlan a tornyokat romboló terroristák megfékezésére.

A bűnözés démoni erejének igazolására a represszív kriminálpolitika a média segítségét veszi igénybe. A szervezett bűnözést olyan új jelenségnek mutatták be, amellyel korábban a kriminalitásban nem kellett számolnia, és amely a jogállami igazságszolgáltatás eszközeivel nem is győzhető le. A terrorizmus ellen háborút hirdettek, ami már egyenesen kizárja azt, hogy a küzdelem a büntető igazságszolgáltatás intézményeivel megvívható lenne, ehhez baráti hadseregekre és ellenségre van szükség. Ebben a hadjáratban kriminológusok nem vehetnek részt, hiszen az ő technikájuk a bűnözés tényeinek vizsgálatára szorítkozik. Minthogy azonban ilyen tények csak a büntető igazságszolgáltatásban tarulhatnak fel, marasztaló ítéletek pedig alig akadnak, értékelni legfeljebb a titkosrendőri dossziékat lehetne. Az utóbbiak viszont – hacsak nem letűnt politikai rendszerek felszámolt titkosszolgálatairól van szó – nem válhatnak a tudományos kutatás tárgyaivá.

Az Európai Unió más utat jár, amivel teljes összhangban áll az Alkotmánybíróság korábbi működése. A rendszerváltásról az Alkotmánybíróság megállapította: Az 1989. október 23-án kihirdetett alkotmánymódosítással gyakorlatilag új Alkotmány lépett hatályba, ami az államnak, a jognak és a politikai rendszernek a korábitól gyökeresen különböző, új minőségét vezette be azzal a meghatározásával, hogy a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.³³

Az alkotmányos büntetőeljárás axiómája, miszerint a jogtalanság ellen is csak a jogállam eszközeivel lehet harcolni, az alkalmi sikerekért nem szabad feláldozni a büntető igazságszolgáltatás időtálló értékeit, nincs mindenáron való igazságszolgáltatás, de nincs alanyi jog az igazság megállapítására sem. A bűnüldözés kudarcait az állam viseli, azok nem háríthatók a gyanúsítottakra, nincs olyan magasabb érdek, amely alapján az ártatlanság vélelme korlátozható lenne.³⁴ Az egyik meghatározó rendészeti feladat a bűnüldözés. Az, hogy az alapjogoknak csupán az önkényes korlátozása tilalmazott, azt jelenti, hogy ahol a jogsértő magatartás mások alapjogát sérti, ott a korlátozás helyénvaló. (Ezt a helyzetet értékeli a szükségességi és az arányossági teszt, amelynek fontosságára az Alkotmánybíróság több határozata is rámutatott.)

A jogállam nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság az állam - s elsősorban a jogalkotó - kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára. Vagyis a

³³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat

³⁴ 26/1999. (IX. 8.) AB határozat

jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is. Ezért alapvetők a jogbiztonság szempontjából az eljárási garanciák. Csak formalizált eljárás szabályainak követésével keletkezhet érvényes jogszabály, csak az eljárási normák betartásával működnek alkotmányosan a jogintézmények.

A jogbiztonság elve mindemellett tág mérlegelési és döntési lehetőséget hagy nyitva a jogalkotó számára, hiszen a jogállamiság más elvek érvényesülését is megköveteli, s ezek a jogbiztonság követelményével ütközhetnek. Például az igazságosság egyedi esetekben való megvalósulását elősegítő méltányosság intézménye a jogbiztonsággal elvileg ellentétes. A jogbiztonság azonban mégsem szenved csorbát, mert a konkrét kivételek érvényesülési körét és feltételeit a jog előre tisztázza... Az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradván valósulhat meg. *„Az anyagi igazság érvényesülésére” éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvénytörő. Ezek a jogállam céljai és feladatai, amelyek megvalósulása érdekében megfelelő - elsősorban eljárási garanciákat nyújtó - intézményeket kell létrehozni, és az érintett alanyi jogokat garantálni.”*³⁵

A jogbiztonságnak ez a felfogása messzemenően számol a büntetőjogi megismerésnek azokkal a nehézségeivel, amelyeket a processzuális bizonyításelmélet tárt fel. Hogy azonban a jogszolgáltatás tévedéseivel szemben mégsem maradjunk védtelenek, arról az eljárási garanciák gondoskodnak: *„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat. A jogállam jogrendje senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat. Ezek ugyanis alapjogként mindenkét megilletnek. Jogállami értékrend alapján jogállami garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető. Az igazságosság és az erkölcsi indokoltság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, a büntetést érdemlőségnek, de a büntetethezesség jogalapjának alkotmányosnak kell lennie.”*³⁶

A jogállami büntetőjog kialakításával szemben követelmény, hogy ezek a normák alapvető, tartós és a társadalom túlnyomó többsége által elfogadott értékeket időtálló módon szabályozzanak, legyenek kiszámíthatóak és a címzettek által megismerhetőek. A jogbiztonság megköveteli, hogy a jogi tilalmak ne legyenek kiszolgáltatva naponta változó igényeknek, a jogpolitika ne legyen a hatalomért folytatott taktikai harc terepe, a jogalkotásnak címzett kormányzati elgondolások tartsák tiszteletben a jog belső törvényszerűségeit, valamint azt, hogy a jogi eszközöknek korlátozott lehetőségeik vannak még a legmagasabb társadalmi célok elérésében is.

A törvényesség, az igazságosság és a célszerűség ugyancsak nélkülözhetetlen tulajdonságai az alkotmányos büntetőjognak. Mindezek konfliktusba kerülhetnek a jogbiztonság követelményével, akár olyan mértékben is, hogy új büntető normák megalkotására, a régiek hatályon kívül helyezésére vagy módosításukra lesz szükség. Az *elmélet* a reformcéljai között említi a dekriminalizálást, az alternatív büntetések és a büntetés alternatíváinak az elterjedését, az eljárásokban a klasszikus vádelv rehabilitálását a nyomozási eljárással szemben, a garanciák kiteljesedését és ennek megfelelően a tárgyalás szerepének a megnövekedését, végül pedig a vádlott és a sértett közötti közvetítő technikák alkalmazását, amely a sértettnek valóságos reparációt, az elkövetőnek pedig a társadalomba

³⁵ 9/1992. (I. 30.) AB határozat

³⁶ 11/1992. (III. 5.) AB határozat

való visszafogadás reményét hozhatja el. A *gyakorlat* ezzel szemben a büntetőjog hatókörének kiterjesztését, új tényállások megalkotását, a büntetés szigorának fokozását, a nyomozó hatóságok számának és felhatalmazásuk terjedelmének a növelését, a garanciális korlátok egy részének a leépítését követeli.

A represszió kriminálpolitikája elfelejtkezik a büntető jogalkalmazás természetéről, amelyet semmiféle drákói rend nem képes megváltoztatni. Ezek az adottságok a következők:

- a jog alapvető ellentmondása, a kell és a van közötti feszültség nem szüntethető meg, mindig lesznek, akik a jog tilalmai ellenére bűncselekményeket követnek el, és olyanok is, akik ennek ellenére elkerülik a büntetést;
- a büntető igazságszolgáltatás kizárólag az anyagi igazság megállapítására épülhet, ugyanakkor pedig változatlanul nem rendelkezik olyan jogi eszközökkel, amelyek alkalmasak lennének a feltárt igazság ellenőrzésére, egyetlen jogszolgáltatás sem rendelkezik az igazság monopóliumával, mindig számolni lehet tehát azzal, hogy a bizonyítás sikertelensége következtében bűnösök is elkerülhetik a szankciót;
- a bűnözés mind jobb megismerése sem tudja megválaszolni azt a kérdést, hogy milyen kapcsolat létezik a bűnözés alakulása és az igazságszolgáltatás eredményessége között, hatnak-e ezek egymásra, valamint a bűnözés növekedésével vagy csökkenésével mérhető-e a bűnüldözés eredményessége,
- a bűnüldözésnek és a büntető igazságszolgáltatásnak feladata-e a közbiztonság védelme és a bűnözéssel okozott károk helyreállítása, vagy csupán a megsértett jogrend helyreállítására van lehetőség.

A büntető jogszolgáltatással szemben helyes követelmények megfogalmazása még a hagyományos alkotmányos demokráciák számára is felettébb nehéz feladat. A rendszerváltó országokban, így hazánkban is, azért jár fokozott nehézségekkel az alkotmányos büntetőjog kiépítése, mert az önkényuralmi rendszerek ezekre a jogelvekre mérték a legnagyobb csapást, nem is elsősorban a tételes jog területén, hanem a politikai élet kriminalizálásával és a büntetőjog átpolitizálásával, továbbá a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás szervezetének kialakításával és a jogsértő gyakorlat meghonosításával.³⁷

Noha az érték- és normaválság általánosan elfogadott kifejezések, mégis úgy gondolom, hogy a legalapvetőbb emberi értékek (élethez való jog, emberi méltóság) tartós értékeknek bizonyulnak, nem váltak korszerűtlenné, nem is kerültek válságba (a válságot abban az értelemben használva, hogy változtatni kellene ezeknek az értékeknek a tartalmát vagy az értékhierarchiában elfoglalt helyét). Amit mi válságnak mondunk az valójában ezeknek az alapértékeknek a folyamatos veszélyeztetése. Az élethez való jog, az emberi méltóság nincs válságban, de állandóan és folyamatosan veszély fenyegeti, tudniillik azért, mert megsértik, direkt embertelenséggel, avagy olyan filozófiával, hogy ezek már nem olyan fontos javak, hogy más becsebb értékek oltárán ne lehessen feláldozni egyiket vagy a másikat.

A büntetőjog területén nagyon veszedelmes a 19. századi eszmék korszerűtlenné nyilvánítása. A Csemegi kódex 1878. évi parlamenti vitája összehasonlíthatatlanul korszerűbb jogalkotói gondolkodásról tanúskodik, mint az a megközelítés, ami a napjaink országgyűlését jellemzi.

³⁷ Finszter Géza: A rendészeti igazgatás jogi alapjai. RTF jegyzet az MA szak részére. Budapest, 2008

Két további érv: Először, miért gondoljuk, hogy száz év alatt elvesztette használhatóságát a jogállami büntetőjog, amikor a polgári jog példáján láthatjuk, hogy milyen biztonságot nyújt a jogintézményeknek, ha kétezer éves hagyományokra támaszkodhat. Másodsor a korszerűtlennek ítélt jogállami büntető elveket egyelőre csak olyan „korszerű” újdonságokkal kívánják helyettesíteni, ami inkább a középkort és nem a XXI. századot idézi. A szigor, a büntetések kegyetlensége, a börtön nem szanatórium, az eljárási garanciák helyett a bűnüldözési érdekek előtérbe állítása – ez már mind ki volt találva, sőt aki ezekben hisz eljuthat még hatásosabb megoldásokhoz is. (Lásd a kerékbe törést vagy a négyfelé tépést.)

Hasonlóan az előbbiekhöz, nagyon eleven kérdés a társadalom büntetési igénye, a megtorló bosszú mély beágyazottsága, amit a törzsfejlődés során kialakult, és az óta is őrzött ösztöneink diktálnak. Minden politika felismeri azt az egyszerű összefüggést, hogy a szigor hirdetésével sikert érhet el. Ez pedig a büntetőjog számára az egyik legnagyobb fenyegetés, mert azzal jár, hogy a jogalkotás nem a valóságos társadalmi szükségletekhez, nem a büntetőjogi eszköz tényleges lehetőségeihez, nem a szubsztanciális értékek megőrzéséhez alkalmazkodik, hanem egyedül és kizárólag a politikai propaganda eszközeként bánik vele. Ennél már csak a következő lépés a rosszabb, amikor a büntetőjogot az önkény kiszolgálójává degradálják.

Összefoglalás

A társadalom védelemre szorul. Ennek a védelemnek az egyik kulcsa, hogy csak vállalható kockázatokba fogjon. Mint ebben a tanulmányban már sokszor, a vállalható kockázat fogalmának meghatározásához ismét a büntető jogtudományhoz fordulunk: *„A kockázatvállalás akkor tekintett megengedettnek és egyben büntethetőséget kizáró oknak, ha az olyan cél érdekében valósult meg, amely közösségi szinten előnyös, ennek az előnynek az elérésére reális esély volt és az előny lényegesen nagyobb sikert eredményezett, mint amit a kockázatvállalás nélkül el lehetett volna érn.*”³⁸

Az nem kérdés, hogy a bűncselekmény a nem vállalható kockázatok körébe sorolandó. Azon túl viszont szinte képtelenség annak eldöntése, hogy valamely legitim cél érdekében mekkorát szabad kockáztatnunk. Max Weber egyenesen a következőt állítja: *„Minden történelmi tapasztalat nyilvánvalóan megerősíti annak igazságát, hogy az ember csakis azért érhet el a lehetségest, mert újra meg újra a lehetetlenre vállalkozott.*”³⁹ A politikai demokrácia teljesítményének egyik kulcsa, hogy ehhez a kalandhoz a lehető legnagyobb szabadságot biztosítja. Ezért teljesít jobban, mint az önkény biztonságot ígérő bármelyik formációja, annak ellenére, hogy demokratikus döntései lassúnak, időnként bürokratikusnak, és a vészre adott válasza gyengének tűnnek. Hamis látszat! A politikai demokrácia nem csupán a civil lét számára nyitott szabad tereket, de a veszélyelhárításra kötelezett rendszert számára és meglepetéssel szolgált: a rendőri hivatást a megbecsült szakmák magasságába emelte.

A demokratikus hatalom elismeri, hogy a hozzáértés nem merül ki az engedmességbe; elismeri, hogy a rendőr az alkotmányosan megalkotott jognak tartozik felelősséggel; és elismeri azt is, hogy a rendőr erkölcsi értékek védelmezője. Azért nem

³⁸ Belovics – Gellér – Nagy – Tóth: Büntetőjog I. rész. HVGORAC Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2012. 267. o.

³⁹ Idézi Heller Ágnes: i.m. 37. o.

adhat a jogsértésre jogsértő választ, mert azzal nem értéket véd, hanem értéket romból miközben saját becsületét is kockára teszi.

Ha tehát most arra akarunk válaszolni, hogy mi tartozhat a nem vállalható kockázatok körébe, akkor én oda a legnagyobb veszélyforrásnak a demokráciát elutasító hatalomgyakorlást sorolom.